

Б 10197
9(с2)
П 142

Василь ПАЛІЙ
Віталій ПАЛІЙ

ІСТОРІЯ СЕЛА ВІКНО

У ФАКТАХ, ДОКУМЕНТАХ І СНОГАДАХ

ЗМІСТ

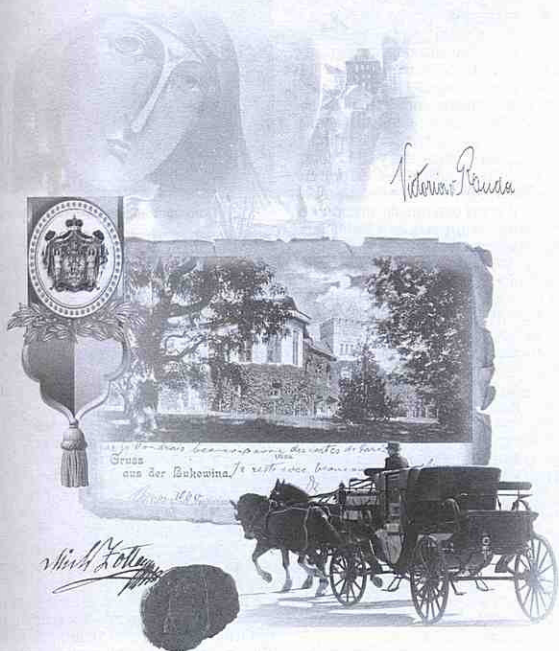
Від авторів	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I	
Стародавня історія села	7
1.1. Вікно у дзеркалі археологічних подій.....	8
1.2. Історія заснування села у легендах та переказах.....	12
1.2.1. Древня Мартинівка.....	12
1.2.2. Виникнення поселення Окна та його перші власники.....	18
1.2.3. Походження назви села.....	25
РОЗДІЛ II	
Територіальний устрій та соціально-економічний розвиток села (від найдавніших часів до другої половини XX ст.)	31
2.1. Територіально-політична приналежність та підпорядкування вікнянських земель.....	32
2.2. Топоніми та етнографія.....	33
2.3. Демографія.....	38
2.4. Соціально-економічний стан населення.....	40
2.5. Розвиток господарських відносин, ремесел та торгівлі з найдавніших часів до другої половини XX століття.....	52
2.6. Господарство.....	54
2.7. Розвиток господарських відносин, ремесел та промисловості (кінець XIX – середина XX ст.).....	62
2.8. Побудова залізниці.....	75
РОЗДІЛ III	
Організація комунального управління та соціально-політичне життя	83
3.1. Розвиток системи комунального управління, її формування і завдання.....	84
3.2. Забезпечення правопорядку.....	93
РОЗДІЛ IV	
Духовне життя і вірування, розвиток освіти та медицини	102
4.1. Традиційна церква.....	103
4.2. Виникнення та розвиток євангельської церкви.....	120
4.3. Народна освіта.....	129
4.4. Організація медичного обслуговування населення.....	197
РОЗДІЛ V	
Культура та традиції	209
5.1. Прояви матеріальної культури в побутово-господарській діяльності.....	210
5.2. Вікнянська кухня, страви та повсякденний побут.....	221
5.3. Побут, мова, прізвища.....	226
5.4. Системи мір.....	235
5.5. Традиційний народний одяг.....	236
5.6. Свята та звичаї.....	295
5.7. Культурно-історична спадщина.....	331
РОЗДІЛ VI	
Родове помістя Кантакузіно–Зотта	353

РОЗДІЛ VII	
Трудова еміграція вікнянців	370
РОЗДІЛ VIII	
Сільська єврейська громада	392
РОЗДІЛ IX	
Політичні рухи та національно-визвольні змагання	402
9.1. Виникнення та організація комуністичного руху	403
9.2. Участь вікнянців в українському національному русі та політичні репресії 40-х років	408
РОЗДІЛ X	
Вікно у Першій світовій війні	432
10.1. Початок війни та її наслідки для мешканців села	433
10.2. Перебіг бойових дій на території села у 1914–1915 роках	435
10.3. Воєнні дії під Вікном у 1915–1916 роках. «Брусиловський прорив»	438
10.4. Солдатські поховання часів Великої війни на території села	462
10.5. Російська окупація, суспільно-політичне та господарське життя села у 1916–1918 роках. Наслідки Першої світової війни	477
10.6. Вікнянська сторінка в житті президента Югославії	486
РОЗДІЛ XI	
Міжвоєнний період	489
11.1. Вікно у період «першої Румунії»	490
РОЗДІЛ XII	
Друга світова війна	503
12.1. Початок Другої світової війни	504
12.2. Перші «совети»	504
12.3. «Друга Румунія»	514
12.4. Друга більшовицька окупація	519
РОЗДІЛ XIII	
Повоєнний період в історії Вікна	613
13.1. Організація господарських відносин та системи комунального управління (1944–1947 роки)	614
13.2. Створення колгоспу та голод 1946–1947 років	617
13.3. Соціально-економічний розвиток села у 1950–1990-х роках. Вікнянська машинно-тракторна станція	649
13.4. Участь вікнянців у бойових діях та локальних конфліктах середини XX – початку XXI століття	666
РОЗДІЛ XIV	
Період становлення української державності	670
Бібліографічні посилання	678
Словник частовживаних слів та термінів	707
Список населених пунктів Східної Пруссії	711
Населені пункти Східної Пруссії, котрі у повоєнний час відійшли до Польщі та Прибалтики	714

Розділ VI

РОДОВЕ ПОМІСТЯ КАНТАКУЗИНО-ЗОТТА

На початку XIX століття відбулася ще одна знаменна подія, яка відіграла важливу роль у житті нашого села, – на північно-західній околиці існуючого поселення було споруджено небачене до тих пір у Вікні диво – розкішний палац поміщицької родини Кантакузіно.

Вказане будівництво розпочалося у 1809 році за кошти тодішнього власника села Александрю Кантакузіно¹. В історичній літературі також фігурує й інша дата – 1850 рік, проте документальних підтверджень жодна з них не має².

Зважаючи на записи, залишені дослідниками першої половини XX сторіччя щодо родини Кантакузіно, а також факт спорудження сімейної каплиці в 1826 році, можна припустити, що будівництво панського маєтку все-таки було закінчено на початку, а не в середині XIX століття. Скільки років воно тривало – невідомо, але побудовано добротно, будинок пережив не одне лихоліття і громаді служить й досі.

Проживало у палаці кілька поколінь цього древнього роду молдавських бояр – Александрю Кантакузіно з дружиною, їхня дочка Вікторія з чоловіком Міхаєм де Зотта, пізніше внучка Катерина, яка народилася у 1845 році.

Катерина Зотта у шлюбі з бароном Августом де Вільдбургом народила дочку Вікторію, котра й стала останньою власницею маєтку і остаточно покинула його у 1944 році.

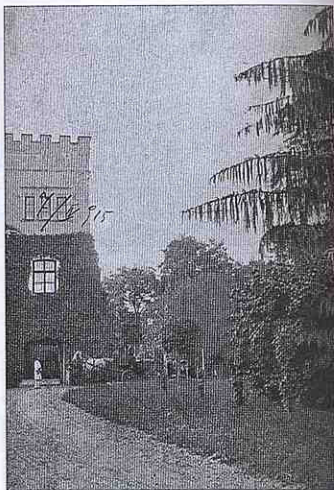
Будинок спроектовано в давніх традиціях, з міцними стінами, як у фортеці, – по чотири цеглини в ширину, там було передбачено багато великих кімнат на двох поверхах. Вікна виходили на всі чотири сторони світу, а увінчував будівлю високий дах, покритий червоною черепицею. Двір оточувала висока і широка кам'яна огорожа³. До наших днів вона не збереглася, як і пізніша – металева, кована.

Роботи по зведенню палацу виконувалися в доволі важких умовах, а використовувалися, в основному, місцеві будівельні матеріали.

На місці, де донедавна ріс колгоспний сад (біля Дмитра Гуцуляка), випалювали цеглу, з якої й будували панський двір. Зважаючи на залишки глибокого яру – глину, очевидно, брали там же, а воду – з Лугу, де її було вдосталь, вона широким потоком текла аж до дороги на Дорошівці, а далі яром до річки Кізя.

Готову цеглу на будівництво люди носили на плечах, а хто мав воли чи коні – возили. Дерево заготовляли у панському лісі, а при необхідності – доставляли з Карпат.

Усі роботи виконувалися громадою – селяни-кріпаки повинні були відробляти на будівництві по кілька днів як панщину.

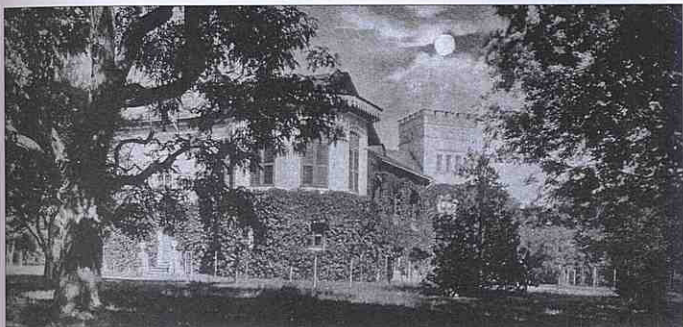
Панський маєток. Фото 1915 року

Запрошені архітектори та будівельники були сміливими людьми, адже зведення такого будинку із застосуванням європейських технологій у ті часи було надзвичайно складним і відповідальним завданням, особливо у сільській місцевості, де не знали ніяких механізмів, а будівництво двоповерхової споруди з високими вежами вимагало ще й відповідних навичок.

Зазвичай усі будівельні матеріали на багатоповерхові будівлі подавали, переносачи їх на плечах або підвозячи ручними тачками. Для цього будували спеціальні похилі трапи, довжину яких із збільшенням висоти споруди також доводилося збільшувати. Бувало, що під кінець спорудження будинку починався такий трап за сто метрів від його фундаменту.

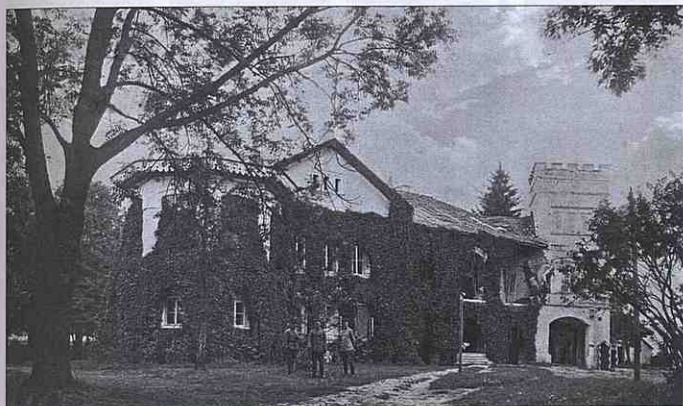
При будівництві застосовувалися найкращі на той час матеріали, дбали і про якість робіт та можливість довготривалого користування будівлею.

Вражають технічні рішення та підходи до розв'язання складних будівельних проблем без існуючих сьогодні машин та механізмів. Так, вразлива частина будинку – димарі, які знають значних руйнувань через негоду та потребують частих ремонтів, були виготовлені

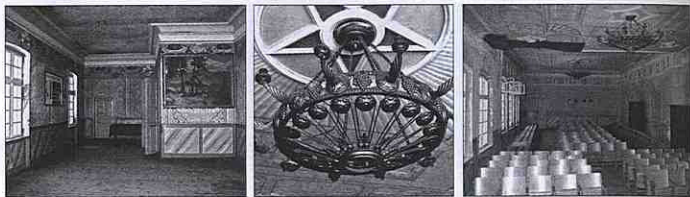

car je n'aurais beaucoup avoué des cartes de Paris.
Gruss ^{Окна.}
aus der Bukowina. Je retti avec beaucoup de compliments
M. 1066 Dr. Mose Heller. II
358: Verlag v. Leon König, Papierhandlung, Czernowitz, No. 231.

Палац Зотта на листівці австрійського фотографа Леона Кьоніга. 1912 рік.
Будівля та навколишня територія утримувалися у кращих європейських традиціях.

У роки Першої світової війни в поміщицькому палаці
розташовувалися штаб австрійського піхотного полку та військовий шпиталь.
Липень 1917 року

*Інтер'єр колишнього панського палацу.
Фото 2011 року*

*До наших днів збереглися кам'яні сходи парадного та «чорного» входів,
котрими користувалися перші власники.
Фото 2011 року*

*Частина дверей також з тих часів...
Фото 2011 року*

з важких кам'яних плит, а перекриття між першим та другим поверхами викладено масивними та дуже довгими дерев'яними балками (до 10 м), які, за переказами, завозили з Карпат, з'єднуючи по кілька возів⁴.

Сьогодні він є окрасою та гордістю села – палац містечкового типу, відомий як панський двір родини нащадків роду Кантакузіно або палац Зотта чи замок Вільдбургів.

Краса будинку неймовірна... Двоповерхову будівлю, зведену в модному на той час романтичному західноєвропейському стилі та відверто стилізовану під середньовічну архітектуру (складна форма, відсутність симетрії, домінуюча 15-метрова зубчаста вежа), було пофарбовано в класичні золотаві кольори спільно колосся. Головний фасад має арочну галерею з широкими отворами. Парадний вхід передбачав можливість вільного проїзду карети, а від входу на другий поверх ведуть широкі кам'яні сходи. Галерея першого поверху кам'яниці доповнюється аркою-проходом на тому ж ярусі та побудованою над нею строгою, майже бойовою, триповерховою квадратною вежею із зубчастим завершенням. У середині башти облаштовано дерев'яні сходи, які виводили до ажурного балкона.

На іншому краю будівлі зведена ще одна – двоповерхова вежа, але вже округлої, павільйонної форми, та декорована великими вікнами, з яких відкривається прекрасний краєвид на парк і навколишню місцевість.

Окрім парадного, був і основний, так званий «чорний» вхід, розташований з південного боку будівлі – біля округлої вежі. До дверей вели широкі кам'яні сходи, що закінчувалися високими колонами на вході. Обрамлені вони були невеликими парпетами з ажурними вазами, майстерно вирізьбленими з дорощівського пісковика.

Всі внутрішні приміщення також запамятовувалися своєю красою, та особливо пишною була бальна зала, що займала більшу частину другого поверху будинку.

Очевидно, що тут часто збирався тогочасний цвіт буковинської інтелігенції – в ті часи світські бали проводилися не тільки у багатих міських палацах заводчиків та фабрикантів чи закладах культури, але й у маєтках сільських поміщиків.

Тут же розташовувалися бібліотека та робочий кабінет господаря – незмінні атрибути можливої і культурної людини того часу.

На першому поверсі було облаштовано панські опочивальні, ідальної і кімнати для прийому гостей.

Для господарських потреб неподалік палацу було зведено будинки із житловими кімнатами для особистої прислуги, кухня, тут також прали та прасували білизну і одяг.

Підвальні приміщення, вхід в які зачинявся металевими дверима з традиційними кованими оздоблювальними елементами, використовувалися для зберігання фруктів, овочів та бочок з вином.

Судячи із частини меблів, які залишилися у деяких мешканців села після від'їзду власників палацу у Румунію, – вони були добротними, але виготовлені без зайвих прикрас, у вигляді складної різьби. Шафи для одягу майстри оздобили простим різьбленим рослинним орнаментом, а невеличкі тумбочки – прямолінійними орнаментами з елементами різьби та розетками.

Користувалася панська родина фаянсовим посудом, скляними та кришталевими графинами і склянками. Були також чайні сервізи та порцелянові чашки для кави.

До нашого часу будівля палацу дійшла частково перепланованою, зокрема, при облаштуванні будинку культури в кінці 50-х років бальну залу та приміщення бібліотеки об'єднали, прибравши стіну. Зайвим виявився і вхід із зали на невеличку терасу на східному боці палацу.

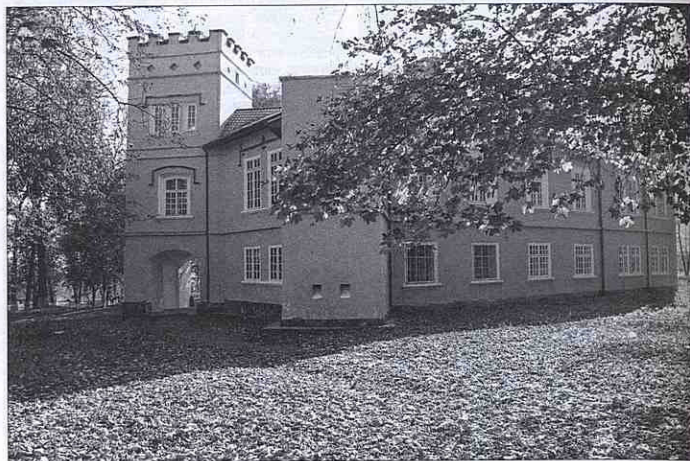
Проведення неодноразових непрофесійних ремонтних робіт спричинило значну шкоду споруді, зокрема втрачено більшість декоративної ліпнини, яка замінена атрибутами радянської епохи. Окрім масивних світильників на другому поверсі, дверей у підвальні приміщення, старих дерев'яних вхідних і міжкімнатних дверей у будівлі та кам'яних сходів, нічого не нагадує про колишню велич та розкіш цих приміщень. Черепичний дах також було перекинуто найбільш доступним на ті часи матеріалом – шифером.

Внесено й деякі зміни у фасад, зокрема прибрано сходи першого поверху біля парадного входу та декоративні вази, які прикрашали господарський вхід. Змінила свій первісний вигляд і округла башта. Не дійшла до нашого часу у первозданному вигляді і квадратна башта на північному боці палацу – у 40-х роках вона постраждала від пожежі.

У часи світових війн у панському будинку розташовувалися військові штаби та госпіталі, а у післявоєнний час – сільська рада, контора колгоспу та інші соціальні заклади і господарські організації. Сьогодні тут діють бібліотека, музична школа та сільський клуб.

Комора для зберігання урожаю з поміщицьких ланів. Фото 2011 року

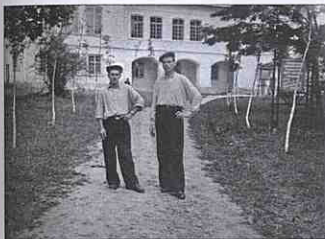
Палац. Фото 2011 року

Колишній палац Зотта-Вільдбурга. Фото 2011 року

Раритетні дерева у панському ограді. Фото 2011 року

Вікняці біля колишнього панського маєтку.

Фото 1960-х років

Постійна відсутність коштів у місцевому бюджеті на його утримання не сприяє збереженню цієї унікальної пам'ятки архітектури.

До середини 60-х років минулого століття прилегла до будинку територія все ще нагадувала старі часи, а через парк пролягали пішохідні ґрунтові доріжки, така ж вела і до парадного входу.

На початку 70-х їх заасфальтували, поставили бордюри, а з обох боків від центральної алеї та майданчика перед палацом (який на цей час уже використовувався як сільський клуб) розмістили наочну агітацію із закликами до перемоги комунізму та забезпечення рекордних врожаїв і надоїв. Тут були встановлені сучасні лавки, поряд з будинком закопали кілька стовпів для телефонного зв'язку, що спотворило первісний вигляд маєтку. Хоча палац і охоронявся законом як пам'ятка архітектури – проте на заваді знищення його первозданної краси це не стало.

Вже на початку 90-х років минулого століття будинок перебував у аварійному стані – зруйнувався дах, центр унікальної ротонди завалився і тримався тільки на двір'ях, на горіщі та даху проросли дерева... Таким побачив родинне гніздо своїх предків нащадок із роду Зотта-Рандів, котрий відвідав Буковину у 1992 році.

Тільки в 2006 році, під час підготовки до святкування 200-річчя палацу Кантакузінно, український уряд виділив незначні кошти на відновлення пам'ятки, за рахунок яких замінили вікна, відновили фасад, відремонтували дах будівлі, замінили його шиферне

покриття на сучасне – металеве червоного кольору, облаштували територію, відновили доріжки та встановили лавки в парку, проте внутрішнє оздоблення залишилося без ремонту.

З величезними труднощами вдалося віднайти балки міжповерхового перекриття потрібного розміру, проте подальші відновлювальні роботи також призупинено через відсутність коштів.

За свідченням очевидців – у будинку була багата бібліотека, що складалася з раритетних видань XVII–XVIII століть, серед них і чимало досліджень з історії європейських країн – Англії, Франції, Чехії. Після поспішного виїзду власників у 1944 році, книги з бібліотеки, серед яких переважали цінні, в дорогих та гарно оздоблених палітурках, були розкидані по всьому парку.

Поряд з працями на історичну тематику на полицях панської книгозбірні лежали й книги філософського змісту, і навіть такі праці, як «Капітал» Карла Маркса. Читання книжок, де пропагувалися економічні та революційні перетворення суспільства, було модним серед інтелігентних і багатих людей того часу.

Мешканці Вікна не знали, що з усіма тими книжками робити, але про всяк випадок збирали і звозили до себе додому, проте вже через кілька днів за панським майном у село приїхали працівники держбезпеки із Заставни. Вони ходили від хати до хати і розпитували людей, де поділися книжки та інші цінні речі і хто їх забрав. Побоюючись переслідувань та навче-

ні гірким досвідом короткочасного перебування радянської влади у селі в період 1940–1941 років, селяни поспішали позбутися небезпечного краму – унікальні видання тихцем закопували в городах, а потім ночами спаливали в печач.

На сьогодні невідомо місцезнаходження ні одного раритетного видання з панської бібліотеки.

Частина розкішних меблів з палацу, які господарям не вдалося завантажити у залізничні вагони та вивезти до Букарешта, були залишені на станції Окна-Буковіні і згодом перевезені у село Погорілівку підприємливими господарями.

Деякі з меблів у 80-х роках минулого століття передано до місцевого музею.

У селі Вікно відомо тільки про одну невелику шафу для зберігання одягу та тумбочку для дрібних речей, які у чудовому стані збе-

реглися до цього часу у господарстві Василя Савчука – онука колишнього лісничого при панському дворі.

На згадку про поміщицьку родину залишилися і два простих скляних графіни, що також зберігаються приватно у вікнянських колекціонерів.

У 1860 році навколо будинку було розбито прекрасний дендропарк, який ще й сьогодні є взірцем садово-паркового мистецтва. На майже тригектарній площі тодішніми власниками Міхаєм де Зотта з дружиною Вікторією висаджено 28 видів рідкісних дерев, серед них раритетні платан і гінкго, канадські клени, піхти та кілька видів ясенів, котрі, мабуть, були привезені з таких країн, як Франція чи Іспанія. На Буковині вони акліматизувалися і чудово почувують себе й у наші дні.

Донедавна у парку красувався і рідкісний для краю червонолистий бук, та через поважний вік до наших днів він не дожив – упав під час одного з буревіїв.

Особливо цінним у панському огряді є дерево гінкго, яке єдине з кількох, відомих на Буковині, плодоносить. Схожі на абрикоси кулясті плоди мають неприємний запах та гіркуватий присмак, через що їх не їдять птахи. За весь час з цих плодів-самосіїв не зросло жодного молодого деревця. Не вдається виростити його з насіння і вікнянським садівникам. А все тому, що це дерево дводомне і потребує запилення. Молода поросль може бути тільки тоді, коли чоловіча та жіноча статі проростають неподалік одне від одного. Самотнє вікнянське гінкго виявилось жіночої статі, а паросток, який би продовжив життя цього унікального виду рослинного світу, за довгі роки у огряді так і не з'явився...

Крім екзотичного вигляду, це дерево має і велику цінність для фармакологічної промисловості – його листки містять унікальні речовини, з яких виготовляють ліки для очищення судин.

Ростуть тут і три дуби, вік яких понад двісті років, тобто вони майже ровесники палацу.

У західній частині парку висаджено каштанову алею, яка й понині радує відвідувачів, а трохи далі – де тепер колишній колгоспний сад, був фруктовий сад, у якому донедавна чудом збереглися сортова яблуня та «райські» яблука тих часів.

Усього в колишньому панському огряді нині росте 238 дерев, більшість з котрих посаджено ще на початку ХХ століття.

Територія біля палацу теж була спроектована за кращими традиціями європейського парково-садового дизайну – навколо замку висаджувалося багато квітів, у тому числі й екзотичні на ті часи лісові фіалки та сортовий бузок, облаштовано безліч алей, обабіч яких розміщувалися кам'яні, оздоблені різьбою, лавиці. Всі алей посилали піском, а клумби обкладалися дерном.

Основна алея з квітів була із західного боку будівлі і простягалася до межі маєтку, приблизно до місця, де у 1915 або 1916 році були поховані австрійські вояки. По обох боках алей висаджувалися низькорослі трояндові кущі, а закінчувалася вона великою круглою клумбою, посередині якої буяли кущі троянд різних кольорів, а по краю – високі, дивні на той час, пальметні «ружі», що вилися вгору та змикалися над центром клумби, створюючи розкішну зону для відпочинку. Навколо клумби також була доріжка, посипана піском. На зиму всі трояндові кущі прикопували землею⁵.

Рідкісний парк вікнянці називали не інакше як «оград», адже від центральної сільської дороги маєток був відгороджений кованою ажурною огорожею, з парадним входом у центрі, яка до наших днів не збереглася. В'їзні ворота розташовувалися з боку господарського двору.

Сільські жителі також мали можливість прогулятися огрядом у вихідні та святкові дні – в цей час помістя було відкритим для всіх бажаючих.

Упорядковував парк та підтримував порядок у ньому найнятий сільський садівник.

Від поля оград та панський сад були відгороджені дротом, натягнутим на дерев'яних стовпчиках. Сільські хлопці не раз спиливали їх, коли заходили у панський сад за сунцею. На той час для сільських жителів це були дикувинні рослини, адже на селянських городах їх не культивували.

Охороняв сад Котик – старий сільський чоловік, який мав невеликого пса, але що він міг вдіяти проти місцевих шибайдарів, тож одного разу навіть вистрілили із припиленого штуцера (гвинтівки часів австрійських воєн) у повітря, коли охоронник намагався їх наздогнати. На стрілянина прибігли жандарми, тож довелося тікати аж на цвинтар і сидіти там допізна.

Неподалік двору було побудовано господарські приміщення та викопано криницю, цікавим тим, що на ланцюгу (встановленою особливим способом) було закріплено не одне відро, а два – одне внизу, друге – наверху, що значно полегшувало роботу найманим працівникам.

Одночасно з опусканням в колодязь порожнього відра вгору піднімалося відро, наповнене водою. Це був вимушений захід, адже у мастку утримувалося багато худоби – одних коней було більше десяти пар, а ще корови, отара овець. Свиней у панському дворі не виходило.

На місці, де сьогодні стоїть двоповерховий будинок, була стара невелика хата, у якій жили панські слуги. Пізніше, після 1944 року, там проживали вчителі сільської школи, яких направляли у село з інших областей України.

Поряд розміщувалися панські кошари, там же в старих стайнях утримувалися й корови та коні. Пізніше на місці теперішньої школи було зведено новий вівчарник. У радянські часи цю будівлю повністю розібрали – матеріал потрібен був для потреб колгоспу, що створювався, а стайні згоріли під час нападу на усадиблене майно повстанців УПА.

В одному з господарських приміщень, яке збереглося до наших днів (тепер там розміщено сільський млин), була кошниця для зберігання урожаю зернових культур – пшениці, жита, ячменю та кукурудзи.

Обслуговували панський двір люди з Вікна та Погорілівки, яких наймала на роботу паня⁶.

У всі часи у панському мастку працювало багато найманих робітників, у 1921 році їх було 36, з них 23 чоловіки та 13 жінок. Окрім корінних вікнянців-русинів, у панському дворі працювали румун, єврей, поляк та чех. Середня зарплата для чоловіка складала 3500 лейв, шестеро домашніх працівниць-жінок отримували по 2500, кухар – 2000, а працівники, які поралися по господарству, заробляли по 3000 лейв⁷.

Робітників, що служив у пана, щорічно видавали 1200 кілограмів пшениці, чотири вози дров з панського лісу, два вози сухої в'язаної барабулянки. Таку додаткову оплату отримували іздовий з гуральні Василь Гельмич. У його користуванні також було півгектара панського поля, яке поміщик орав та засівав, а наймиту залишалося тільки обробити та зібрати урожай, $\frac{3}{4}$ якого ставали його власністю. Окрім цього, потайки від управителя мастку, двох своїх корів він цілий рік утримував у панській стайні.

Особливо наближеним до пана був наймит, которого звали Тимофій, до мастку його привіз Максиміліан Ранда з Перебиківців. Йому довіряли організацію найбільш відповідальних робіт під час прийому гостей чи підготовки до балів та свят, а також контроль за роботою решти наймитів⁸.

З того ж села наймитував у пана ще один молодий чоловік – Худиковський Єфрем, який невдовзі одружився із сільською дівчиною Агафією Бабух, що теж прислужувала панській родині. Після її трагічної смерті у 1940 році, покинувши малолітнього сина на родичів дружини, він виїхав до Польщі і подальша його доля невідома⁹.

Найбільш відповідальну роботу по дому та контроль за рештою найманих сільських трудивців доручали виконувати дівчині, котра також приїхала до Вікна разом з паненою із Старої Румунії. Це була її любима служниця.

Кухарив у мастку чоловік з Погорілівки, а допомагали йому двоє вікнянських дівчат – Марія Фенюк та Гаця Равлик¹⁰.

Працювали при дворі і чабани та конюхи, яких було досить багато, але відомо лише про кількох із них – Гельмич Василь, Мельник Іван, Палій.

За добру службу поміщицька сім'я подарувала вірному слугі Тимофію, який одружився з улюбленою панською наймичкою, частину свого поля, розташованого недалеко від гостинця, та допомогли побудувати там хату. В 1940 році ця сім'я виїхала до Румунії і більше не повернулася, а залишений масток перейшов у власність держави. Пізніше його було придбано родиною Гасюків¹¹.

Але головним на службі у дворі був джонс – так називали панського управителя-охоронника, який організував польові роботи, верхи на коні проводив об'їзди земель і стежив, щоб сільська худоба не заходила на панські поля, а нечисті на руку селяни не розкрадали урожай.

До середини 30-х років цю роботу виконував Янку Генкул – виходець із польських євреїв, який разом з сім'єю та братом приїхав до Вікна з Польщі та влаштувався на службу у панський масток¹².

До роботи він ставився добросовісно – якщо виявляв на панських полях чужих корів чи овець – забирав у масток, і щоб отримати їх назад, господар змушений був заплатити штраф. Проживав джонс у власній хаті недалеко від господарства сільського священика, тепер там побудовано продуктової магазин.

Перед війною та за «другої Румунії» ці обов'язки виконував інший чужинець-росіянин. Як і попередник, він шанував свою роботу та щоденно пильнував поміщицьке добро.

Виїзди у гості панська сім'я проводила каретою, запряженою четвіркою коней, а для поїздки по селу пана мала бричку, яка при потребі накривалася від дощу брезентовим

верхом. На цій «тачанці», запряженій двома кінськими-красенями, вона об'їжджала й поля та прогулювалася берегом Дністра.

Пізніше, десь у 1938–1940 роках у Вікторії Ранди вже був і легковий автомобіль «OPEL». Це була данина європейській моді, якої вона дотримувалася у всьому. За свідченням старожилів Фенюк Марії, 1908 р. н., Равлик Агафії, які служили у маєтку, наприкінці 30-х років паня часто їздила до країн Європи, майже всю зиму проводила у Австрії чи Німеччині, а найчастіше гостювала в Чехії.

Це дійсно так і було – молода вікнянська поміщиця чи не щороку дозволяла собі виїжджати за кордон – у польське місто Лемберг (Львів), де народилася, до Угорщини, Австрії, Чехії та Німеччини. Ці країни вона відвідувала у 1921, 1922, 1924, 1925, 1927 та 1938 роках¹³.

Стежила спадкоємиця древнього молдавського роду і за своїм зовнішнім виглядом, завжди була стрункою, на відміну від чоловіка – Максиміліана Ранди. Його оградність виводила пані Вікторію з себе, тому нею було встановлено меню, дотримання якого контролювала особисто. Так, на сніданок наймичка, котра обслуговувала пана, мала подати йому тільки половинку яйця, крихітну булочку, намащену тоненьким шаром масла, та маленьку чашечку кави. Але пан просив дівчат принести йому доброї їди і багато, яку, щоб не побачила його дружина, ховав у грубку в своєму робочому кабінеті на другому поверсі. Траплялося, що він і сам прибігав на кухню, поки його дружина прогулювалася парком¹⁴.

Даниною європейській моді була і невеличка собачка Лілі, котру пані завжди носила на руках і ніде з нею не розлучалася. Дивним для селян було й те, що власниця маєтку курила, адже у селі на той час це було привілеєм чоловіків.

Господар будинку – Максиміліан де Ранда, колишній оберст (полковник) Генерального

штабу австро-угорської армії та викладач військової академії у Відні (за іншими відомостями – ще й військовий аташе в Румунії в 1915–1916 роках), був високоосвіченою людиною. Вийшовши на пенсію, він займався історичними дослідженнями періоду Першої світової війни, зокрема перебігом воєнних дій на Заставнівщині та Брусиловським проривом 1916 року на ділянці фронту Самушин–Митків–Вікно–Добринівці.

Пан Ранда багато подорожував у сільськогосподарських та приватних справах. У січні 1923 року він звернувся у префектуру Заставнівського повіту для отримання закордонного паспорта. Згідно з анкетними даними, народився відставний полковник у 1873 році, мав голубі очі, овальне обличчя та був середньої повноти, що для чоловіка 50-річного віку не є значною вадою. Того року, разом із 16-річним сином, він планував відвідати ряд країн, зокрема Україну, Росію, Америку та Канаду¹⁵.

На сьогодні вже неможливо точно з'ясувати походження Максиміліана Ранди (Maximus de Randa). Зважаючи на написання прізвища із застосуванням аристократичного «de» у офіційних документах – можна припустити його шляхетне походження. Судячи із того, що родина частіше за інші країни відвідувала саме Чехію, можна також вважати, що голова цієї сім'ї за національністю міг бути чехом, а вікнянцем став завдяки одруженню та переезду до дружини у село Вікно, яке перейшло їй у спадок від батьків – барона Вільдбурга та баронеси Катерини Зотта-Вільдбург.

Вікторія фон Вільдбург народилася у 1887 році в Галичині у місті Лембергу (Львів) і була досить привабливою – мала високий та гнучкий стан, аристократичні риси обличчя, світле, майже руде, волосся і голубі очі¹⁶.

Її мати – Катерина Зотта, дочка Міхая та Вікторії Зотта, народилася у Вікні в 1845 році¹⁷. Вона залишилася єдиною спадкоємицею вікнянського роду Зоттів.

Вікторія Ранда
(Зотта)
у молоді роки.
Довоєнне фото

Вікторія Ранда.
1922 рік

Вікторія Ранда.
1936 рік

Троє інших дітей Міхая Зотта померли: дочка Емілія – у листопаді 1853 року, син Александер – у 1854 році, дочка Мілка, яка народилася в 1841 році, померла в 1861-му. Всі поховані у селі біля родинної церкви.

Походження чоловіка Катерини – барона Августа де Вільдбурга невідоме.

У 1940 році родина Рандів разом з відступаючими румунами вихала до королівської Румунії, звідки повернулася вже через рік.

У 1907 (за іншими даними – восени 1906) році в подружжя сільських поміщиків народився син Александер (Sacha de Randa), якого батьки, після закінчення вікнянської школи, відправили на навчання до Чернівецького університету, де він одночасно студював право та філософію. Після закінчення університетського курсу навчання молодий випускник присвятив себе науці – у 1932 році він став доктором права, а у 1937 – доктором філософії і мистецтвознавства.

На початку 30-х років цей успішний чернівецький адвокат з невідомих причин перейшов із православ'я у римо-католицьку віру, а перед Другою світовою війною став прихильником комуністів, за що тривалий час переслідувався місцевою сигуранцею.

У Вікно він повернувся наприкінці 30-х років, але мешкав, в основному, у Чернівцях на Панській вулиці, де мав квартиру.

Молодший Ранда, як і його батько, також багато подорожував іншими країнами світу, зокрема, побував у Польщі, Україні та Америці.

Після радянської окупації Буковини Александер Ранда разом з матір'ю вихав до Старої Румунії, там і залишився на постійне проживання.

Під час війни він займався активною громадською діяльністю – у 1941–1942 роках представляв інтереси організації вимушених біженців, надавав допомогу у відродженні культурологічного журналу «Axis» та в черговий раз змінив свої політичні уподобання – став ревним прихильником «Залізної Гвардії» – ультраправої румунської партії.

У 1940 році колишній буковинський адвокат уже успішно займався політикою – представляв урядові інтереси в Берліні і Відні. Та тривало це недовго – у 1943 році його як легіонера партії, котра намагалася здійснити державний переворот, румунською владою було заарештовано та вправлено у табір Заксенхаузен, де він провів майже два роки свого життя.

У 1944 році Александера Ранду із концтабору звільнили за умови надання допомоги в організації руху спротиву більшовикам на території Румунії.

Післявоєнний період свого життя він присвятив науковій діяльності – став президентом інституту загальної історії в Міжнародному центрі фундаментальних досліджень у галузі науки в Зальцбургу (Австрія, 1961–1970 роки), професором теології Зальцбурзького університету (1963), Почесним доктором університету в Мадриді і членом Королівської Академії історії Іспанії (1970).

Помер Александер Ранда в 1975 році у австрійському місті Зальцбург широко відомим у наукових колах як спеціаліст у галузі світової історії та проблем Південно-Східної Європи.

За своє життя цей уродженець Вікна написав значну кількість наукових праць на історичну та філософську тематику, в тому числі майже два десятки фундаментальних¹³.

Наприкінці 1940-х років панський нащадок, очевидно, мандруючи Радянською Україною в наукових справах, приїхав і до Вікна, де в ультимативній формі зажадав повернення грошей за родинний маєток та землю. У сільській раді села, куди він звернувся з такими претензіями, йому пояснили, що це неможливо, оскільки держава їх націоналізувала. Більше з тих пір про нього ніхто не чув.

Із здобуттям Україною незалежності на початку 90-х років родинний маєток віддав онук Максиміліана Ранди, якого місцеві мешканці гостинно зустріли та провели екскурсію батьківськими місцями.

Про родину Рандів у жителів села залишилися приємні спогади. Більшою шаною

Александер Ранда на фото початку 1940-х років

Професор Александер Ранда. Фото 1960-х років

користувався господар маєтку, який з повагою ставився до односельчан, був добрим і чуйним. Якоюсь у полі він зустрівся із сином місцевого жителя, котрий звозив додому урожай буряків. Буряки того року вродили нівроку – побачивши їх, пан зупинив бричку і довго розглядав, прищмокуючи язиком та розпитуючи, коли садили, чим підживлювали, скільки разів сапали, а наостанок висловив бажання купити кілька штук на насіння, проте отримав їх безкоштовно – хлопчина його добре знав та поважав¹⁹.

Очевидно, вікнянський поміщик надавав важливого значення агрономії та новим методам господарювання, адже часто у анкетах на отримання закордонного паспорта метою поїздки вказував саме сільськогосподарські інтереси. На своїх полях він застосовував передові агрономічні прийоми та намагався вирощувати нові культури, зокрема ріпак.

Про те, що був він завзятим експериментатором, вказували й окремі мешканці села. Старожили пригадували, що якогось року сільські картопляні поля сильно побило градом, надії на урожай не було, проте восени вікнянці зібрали небачену кількість картоплі.

На другий рік пан зібрав місцевих хлопців, добре їм заплатив, і давши кожному в руки великий вишневий бук, попросив гарненько побити буйні картопляні куші на Кізі, що ті й зробили з великою радістю. Але людські старання користі не принесли – поміщицька сім'я того року залишилася без картоплі, хоча в селі урожай був добрий.

Що стосується барона Максиміліана Ранди, то помер він у 1940 році в лікарні міста Чернівці, але похований у родинному склепі в селі Вікно. Як стверджують місцеві жителі – задля більш молодого чоловіка паня звела його зі світу, пригостивши отруєною ковбасою.

Наймичка Гафіца Бабух, яка подавала пану цю ковбасу на обід, також померла, з'ївши шматок панського найдку, і похована на кладовищі по вулиці Зелений міста Чернівці. Необхідно зазначити, що майже всіх, хто помирав у ті часи в міській лікарні, – на міських кладовищах і ховали. Людські забобони не дозволяли перевозити небжжиків через сільські готарі, щоб уникнути неврожаю.

У 30-х роках до панського двору пристав відставний офіцер-росіянин – ще досить молодий на той час людина, котрий якимось чином відбився від російських військ у Першу світову війну та залишився на Буковині.

До поміщицького маєтку він прийшов не з порожніми руками – пригнав дев'ять корів,

мав ординарця, який їх випасав та доїв. Жив при дворі, селяни називали його «майор». Чому так – ніхто не знав, такого військового звання у царській армії не було, тому бути офіцером у чині майора цей чоловік не міг. Очевидно, що так його назвали через те, що мав хвацький вигляд та був доволі суворим. Але є підстави вважати, що цей термін походить від давньої назви посади одного із керівників-управлінців поміщицького майна, яка звучала як «майорик», що означало «бригадир», адже виконував він саме таку роботу.

Спочатку майорик тільки допомагав по господарству та виконував обов'язки джонса, і як подекуди у селі – часто їздив з господиною на прогулянки до Дністра та у Лісок, а пізніше, після смерті чоловіка, почав з власницею двору відкрити спільне проживання.

Прийшлий чоловік добре розумівся на сільському господарстві – за його управлінням двором на панських полях почали засівати великі площі цукрового буряку та ріпаку, завів бджолину пасіку, для чого самотужки змайстрував кілька вуликів з дуплявих стовбурів, а для роїв виготовив спеціальні маленькі вулики, які під час роїння бджіл розкладав на деревах у саду. Мав він і великого собаку, який скрізь супроводжував господаря у дротяному наморднику.

Навесні 1944 року, перед приходом у Вікно радянських військ, разом з Вікторією Ранда виїхав до Румунії і джонс. Перед цим туди ж із залізничної станції вони відправили своє майно – корів, коней, овець, пшеницю – все, що змогли завантажити у вагони.

На панських полях щоденно працювало більше тридцяти мешканців села, але у жнива, на період просапання чи збирання кукурудзи, цукрових буряків, до роботи також запрошували жителів інших сіл, зокрема Ржавинців, яке до 1918 року було російською територією. Коли одного разу ржавинські жінки почули, що дозорець вікнянських полів розмовляє на російській мові – почали співати стару пісню про російського царя Миколу І, чим розчулили його до сліз. З тих пір селяни із цього села запрошували до роботи у панський двір постійно, а джонс часто приїздив до них на бричку та просив співати про Росію, за це навіть добре платив²⁰.

Важливого значення вікнянські поміщики надавали озелененню сільських околиць. Ще наприкінці XIX століття сім'я фон Зотта на своїх полях коло доросівського готаря заклала великий молодий ліс – там було висаджено берези, дуби, акації, каштани, ялини та черешні.

*Вікторія Ранда з «майором»
у Ліску біля літнього будинку.
Фото 1940 року*

Площа цих лісових насаджень на 1922 рік складала вже більше 15 гектарів.

Вікторія Ранда (Зотта) в подальшому теж ретельно опікувалася лісом. У 1926–1927 роках вона продовжувала насадження у напрямку дороги на Заставну. Для цього залучали дітей із сільської школи. Висаджували берези, дуби, багато каштанів, акації. Від дорощівського готаря посадили ряд бузини. Для поливання дерев воду привозили кіньми з Лугу в бочках²¹.

На 1938 рік лісові масиви вже займали понад 66 гектарів панських земель²².

Для зручності виїздів екіпажу та проведення кінних прогулянок через ліс (або Лісок – як його завжди називали вікнянці) було сплановано дорогу.

Наприкінці 30-х років серед Ліска, ближче до північної окраїни власниці вікнянського маєтку побудувала невеличку хату із саману, де часто подовгу відпочивала разом зі своїм управителем. Але, зазвичай, там жив лісник – Малолій Гаврилецький, який охороняв це майно, тому змушений був перебувати у лісі тижнями.

Родина Зотта, окрім худоби та поля, мала у своєму господарстві ще й велику гуральню, побудовану у перших десятиріччях XIX століття вікнянським поміщиком Міхаєм де Зотта. Точна дата її спорудження невідома, але на кадастровому плані села за 1855 рік вже вказані дві великі будівлі, які належали Вікторії Зотта. Про виробничі потужності вікнянської спиртовні тих років даних немає, проте відомо, що на подібних фабриках у 1863 році вироблялося до 3905 відер (близько 40 тисяч літрів) спирту²³.

У середині 20-х років минулого століття на цьому підприємстві отримували по 1500–1800 літрів спирту щоденно, але через низьку

якість (бо не очищувався) широкого застосування цей продукт не набув²⁴.

Для обслуговування та ремонту обладнання гуральні родиною Зотта з Галичини було запрошено механіка Михайла Михальського. До Вікна він переїхав із Борщівського повіту, де мешкав з родиною. Вже наприкінці 1889 року ця сім'я закінчила будівництво власної хати та оселилася на Горі, неподалік від місця роботи господаря²⁵.

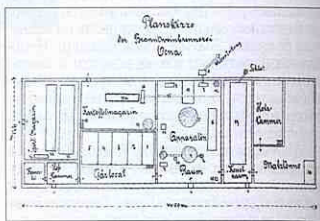
На роботу до фабрики приймали не тільки вікнянців – жителі інших сіл також постійно працювали в гуральні механіками, слюсарями та на інженерних посадах. Відомо, що технологом виробництва довший час тут трудився чоловік із сусідніх Дорощівців, де також успішно діяло подібне виробництво.

Очевидно, що на перших порах головні спеціалісти не були місцевими мешканцями, а запрошувалися сюди на роботу з індустріально розвинутих повітів імперії, адже на тогочасних виробництвах встановлювалося високотехнологічне обладнання, котре потребувало відповідного обслуговування.

Утримання такої спиртової фабрики було хоча й прибутковою, але доволі клопіткою справою. Технологія виробництва, санітарний стан обладнання, приміщень та працівників постійно контролювалися санітарним лікарем, який за свої візити брав із власників значні кошти, а кожні чотири роки вони були зобов'язані оновлювати та подавати необхідні документи для продовження дії дозволу на розгляд комісії при Заставнівській префектурі.

Подібні гуральні в той час мали майже всі буковинські поміщики, адже це було досить прибутковою справою – спирт продавали державі, а на відходах вигодували худобу на м'ясо.

На вікнянській фабриці спирт виготовляли з картоплі, яку на панських полях щорічно ви-

*План-схема гуральні у колонії Окна,
що належала Вікторії Ранді. 1923 рік*

рощували на 8–10 гектарах, а восени складували для зберігання у гагатах на північно-східній околиці села, на полі, де нині розташований сільський стадіон. Використовували для цього і кукурудзу, але у значно менших обсягах²⁶.

Біля центральної дороги в землі була винементувана велика кадка (яма), зверху накрили товстими дошками. Туди з гуральні спеціальним жолобом стікала брага (меляс), якою годували панську худобу, а також продавали сільським жителям для їхніх потреб.

Територію гуральні було обнесено високим парканом. Усі працюючі заходили туди тільки через центральний вхід, а охороняв її собака з незвичною для села кличкою – Гассо, який належав панському джонсу. Пан також часто відвідував гуральню, приїжджаючи туди на бричці²⁷.

Незважаючи на такі суворі заходи щодо охорони поміщицького майна, працівники з місцевого населення почувалися досить вільно. Кожен наймлений селянин міг розраховувати на панську щедрість при проведенні розрахунків за виконану роботу. Пан був добрим, тому забезпечував своїх робітників усім необхідним – від продуктів харчування до палива на зиму. Окрім того, кожен працюючий міг взяти для свого господарства і деяку кількість відходів виробництва, якими відгодовували власну худобу. Селяни, котрі поралися біля панської худоби, що утримувалася на території фабрики, були у кращому становищі, ніж ті, хто обслуговував виробництво, – те, чим годували поміщицьких биків, споживала і їхня худоба, а дехто навіть приводив своїх домашніх корів і годував їх у панських стайнях. Та й у паузи можна було дещо додому прихопити...

Спиртове виробництво за час свого існування неодноразово зазнавало значних руйнувань, тричі (1904, 1906 та 1941 роки) там виникали сильні пожежі, але гуральню постійно відбудовували²⁸.

Щоразу після біди на панській спиртovní доводилося відбудовувати і по півселі – тогочасні селянські хати займалися від найменшої іскри. Найбільше страждали кути, розташовані на схід від гуральні, куди вітри найчастіше розносили червоного півня.

Хоча селяни й втрачали майно з вини сільського поміщика, проте ремонтом своїх осель вони клопоталися самостійно, панська родина у цьому своїй вини не вбачала, як і держава.

Пропрацювала ця фабрика до кінця 50-х років, коли її було перепрофільовано для випуску будівельних матеріалів – спочатку по-

пулярної покрівельної дахівки, потім – пінобетону та базальтової теплоізоляції, а згодом і гіпсової декоративної плитки, яких на той час гостро потребувало народне господарство країни.

Умови роботи тут не завжди відповідали вимогам, які висувалися радянським законодавством до промислових підприємств, а особливо щодо екологічної безпеки. Всі відходи з цього виробництва скидалися у потік, ними ж були щедро усіяні прилегла територія та береги, а дим з високої труби часто оповивав лікарню та центр села.

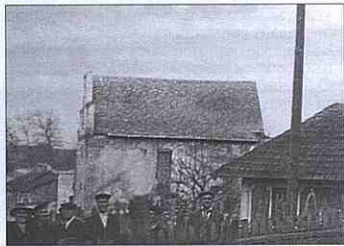
Значної шкоди будівлі було завдано на початку 1960-х років повинню, коли через замулення річки Кізя воно виявилось затопленим дощовими водами.

В середині 60-х років русло потоку поглибили та збудували новий міст, але підприємство, де переважала важка ручна праця, так і залишилося у занедбаному стані.

Впродовж наступних років були неодноразові спроби механізувати основні виробничі процеси підприємства та вдихнути в нього нове життя, проте зробити цього так і не вдалося.

Припинила своє існування колишня панська гуральня наприкінці 90-х років минулого століття, коли продукція, котра тут випускалася, виявилася нікому не потрібною. Обладнання вивезли, а приміщення ще довго стояли пустою.

З часом для розширення території лікарні будівлю колишньої гуральні вимушені були зруйнувати, а на звільненій земельній ділянці планувалося насадити парк. Та стати реальністю цим планам завадила відсутність фінансування.

Такою панська гуральня дійшла до наших днів.
Фото початку 1960-х років